

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΕΙΝ

Διατί φιλοσοφοῦμεν ;

Περὶ τίνος πρόκειται εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτήν; Πόθεν ὁρμώμενος ὑποβάλλει ὁ ἐρωτῶν τὸ ἐν λόγῳ ἐρώτημα; Πῶς ἀναπτύσσεται τὸ ἐρώτημα τοῦτο; Εἰς τὰς τρεῖς ἐπεξηγηματικὰς αὐτὰς ἐρωτήσεις ἢ ἀπάντησις φαίνεται, ὅτι εἶναι αὐτονόητος: Πρόκειται περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν· περὶ τούτου ἐρωτᾷ ὁ φιλοσοφῶν· τὸ ἐρώτημά του ἀντιμετωπίζεται φιλοσοφικῶς.

Ἡ ἀρχικὴ ἐρώτησις ἐπεξηγεῖται λοιπὸν ὡς ἑξῆς: Λογιζόμενοι ἐρωτῶμεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν περὶ τοῦ νοήματος τοῦ λόγου. Διὰ τῆς ἐρωτήσεως, «*διατί φιλοσοφοῦμεν;*», ἐλέγχει ὁ σκεπτόμενος τὸν λόγον τῆς φιλοσοφικῆς του σκέψεως. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἐλέγχουσα ἐρώτησις ἔχη φιλοσοφικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐρωτᾷ διὰ τὸ νόημα τοῦ φιλοσοφεῖν, εἶναι μία αὐτερωτωμένη ἐρώτησις. Δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν γνῶσιν ἐνὸς ἐξ αὐτῆς διακρινομένου ἀγνώστου, ἀλλ' εἰς τὴν κατανόησιν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἢ ἰδίᾳ προϋποθέτει, δηλαδὴ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἰδικοῦ της νοήματος. Τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἑαυτόν του ἐρώτημα αὐτὸ προϋποθέτει φιλοσοφικὴν σκέψιν. Ἐρωτῶμεν δηλαδὴ διὰ τὸν λόγον τοῦ φιλοσοφεῖν, ἐφ' ὅσον φιλοσοφοῦμεν. Αὐτὸ σημαίνει: Σκεπτόμενος φιλοσοφικῶς, ὁ λόγος ἀναλογίζεται τὸν λόγον. Ὁ ἀναλογισμὸς τοῦ λόγου εἶναι ἀκολουθία καὶ αἴτημα φιλοσοφικῆς ὀριμότητος.

Περὶ τῆς φιλοσοφικῆς φύσεως τοῦ περὶ φιλοσοφίας ἐρωτήματος

Ἐὰν εἰς τὸν τεχνικῶς ἐξελισσόμενον σύγχρονον κόσμον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπὶ συνεχῶς εὐρυτέρας κλίμακος ὡς ἀρμόδιον μέτρον τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἰσχύει τὸ ἐπιστημονικὸν δύνασθαι, ἀντηχῇ τὸ ἐρώτημα, «*διατί φιλοσοφοῦμεν;*», ἀφυπνίζεται ἡ σοβαρότης τοῦ προβλήματος τῆς φιλοσοφίας. Ἀνέκαθεν ἡ φιλοσοφία ἀντιμετώπισε λογικὰ προβλήματα ἢ προσεπάθησε νὰ ἐπεξηγήσῃ τὰ διδασκόμενα ὑπὸ τῆς πίστεως, ἀλλ' ὅσάκις ἔλαβε σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸν ἰδικὸν της προβληματισμόν, μόνον τότε ἐδημιούργησε τὰς ἀχρόνους διαστάσεις τοῦ λόγου. Εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς προοδευτικῆς κυριαρχίας τῶν φυσικῶν ἐπιστη-

μῶν χαρακτηριζομένους Νέους χρόνους φαίνεται ἐν τούτοις, ὅτι τὸ ὡς ἄνω ἐρώτημα δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκην τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ὅτι κατὰ κάποιον τρόπον ἀπέκτησεν αὐτοτέλειαν. Ἡ ἰδιοτυπία του συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τῆς ἐπιτακτικῆς του παρουσίας ἐπανειλημμένως προεκάλεσε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἐρωτῶντα ἔξωθεν. Διευκρινίσθη εἰς τόσας παραλλαγάς, ὥστε σχεδὸν ἐπιστεύθη, ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς λόγος πρέπει νὰ δώσῃ λόγον, νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ δίκαιον τῆς ὑπάρξεώς του, μὲ ἄλλους λόγους, ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἐρωτῶν, ἀλλ' ὁ ἐρωτώμενος.

Θὰ εὐρίσκετο ὅμως ἐν δίκαιῳ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀντέτεινεν, ὅτι κανεὶς ἄλλος δὲν ἢμπορεῖ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν λόγον, ἐκτὸς τοῦ λόγου. Ὑποβάλλομεν τὴν ἐρώτησιν, διὰ ποῖον λόγον σκεπτόμεθα φιλοσοφικῶς ἐπειδὴ σκεπτόμεθα φιλοσοφικῶς, ἀκριβέστερον: ἐπειδὴ κυφοροῦμεν ὡς αἴτημα τὴν δυνατότητα φιλοσοφικῆς σκέψεως. Αὕτη καθ' αὐτὴν ἢ ἐρώτησις, διὰ ποῖον λόγον φιλοσοφοῦμεν, εἶναι ἤδη, ἔστω καὶ ἐν σπέρματι, φιλοσοφικὴ ἐρώτησις. Προβάλλει τὴν ἀξίωσιν ἐνὸς θεμελιωμένου νοήματος καὶ συγχρόνως προέρχεται ἐκ μιᾶς ὠρισμένης κριτικῆς στάσεως, ἢ ὁποία μὲ τὴν σειρὰν τῆς ἀνάγει εἰς μίαν ὀντολογικὴν καὶ ἀξιολογικὴν ἀντίληψιν τοῦ εἶναι, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀντίληψιν, τὴν ὁποίαν ἢ κριτικὴ ἐρώτησις προτίθεται νὰ ἐξελέγξῃ.

Ἡ ἐρώτησις αὕτη εἶναι ἴσως ἢ θεμελιώδης ἐρώτησις τοῦ φιλοσοφεῖν. Διότι ὁ φιλοσοφῶν λόγος θέλει τελικῶς νὰ θεμελιώσῃ τὸν ἑαυτὸν του, νὰ κατανοήσῃ τὴν παρουσίαν του, νὰ ἀνοίξῃ τὴν προοπτικὴν του. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, ὁ ὁποῖος μᾶς ὑποχρεώνει νὰ σηκώσωμεν διὰ τῆς ἰδικῆς μας λογικῆς δυνάμεως τὸ φιλοσοφικὸν ἐρώτημα, διότι τίποτε ἄλλο δὲν θέλομεν νὰ ἐλέγξωμεν πλὴν τοῦ βάρους, δηλαδὴ τῆς λογικῆς βαρύτητος τοῦ φιλοσοφικῶς λογιζομένου λόγου. Ἐὰν δὲν περιμένωμεν ἐξ ἡμῶν τῶν ἰδίων, ὡς σκεπτομένων, τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἰδικόν μας ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ φιλοσοφικὸν νόημα τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀναγνωρίζομεν ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι ἢ σκέψις δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἰδικὴν μας ἀρμοδιότητα.

Ἐὰν μάλιστα ἀκολουθήσωμεν τὴν συνέπειαν αὐτὴν μέχρι τέλους, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προστεθῇ, ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θέτει τὴν σκοπιμότητα τῆς φιλοσοφίας ἐν ἀμφιβόλῳ, χωρὶς νὰ προτίθεται νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἐρωτήσεώς του, κατ' οὐσίαν δὲν ὑποδεικνύει, ὅτι τὸ φιλοσοφεῖν στερεῖται κύρους, ἀλλ' ἀπλῶς προσπαθεῖ νὰ ἐπικυρώσῃ μίαν φιλοσοφικὴν ἄποψιν, ἢ ὁποία σκοπεύει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν εὐθύνην τοῦ λόγου διὰ δανεικῶν δοξασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι φιλοσοφικῆς φύσεως, ἀλλ' ὅμως φυτοζωοῦν εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀπουσιάζει ἢ κριτικὴ συνείδησις, δηλαδὴ ἢ διαλεκτικὴ σχέσις νοοῦντος καὶ νοήματος, ἐρωτῶντος καὶ ἐρωτωμένου. Τὴν σκέψιν ὅμως ἢμπορεῖ νὰ καταλάβῃ μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος σκέπτεται καὶ τὴν φιλοσοφίαν νὰ κατανοήσῃ μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος φιλοσοφεῖ.

Ἐρωτῶν καὶ ἐρωτώμενοι εἰς τὴν φιλοσοφίαν

Ἐρώτημα περὶ τοῦ νοήματος τοῦ φιλοσοφεῖν ἀναπτύσσεται μόνον ἐπὶ φιλοσοφικοῦ ἐδάφους. Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν δέχεται μίαν ἐξωτερικὴν ἀπάντησιν, ἀλλὰ σύρει τὸν ἐρωτῶντα ἐντὸς τοῦ ἐρωτωμένου. Ἐὰν ὅμως ἐλέγετο, ὅτι τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἐπιστημονικῆς φύσεως, δὲν θὰ παρείχομεν χωρὶς ἐνδοιασμοῦ τὴν συγκατάθεσίν μας, βέβαιοι ὄντες, ὅτι τὸ εἰδικὸν νόημα τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ κεῖται μακρὰν τῆς ἐπιστήμης. Ὅπου ὅμως ἐρωτᾶται περὶ τοῦ νοήματος τοῦ φιλοσοφεῖν, αὐτοσυνειδητοποιεῖται ὁ φιλόσοφος λόγος. Εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἡ ὁποία βυθομετρεῖ τὸ φιλοσοφικὸν κῦρος, ἐκφράζεται ἡ τάσις τοῦ λόγου νὰ δοκιμάσῃ τὴν λογικὴν τῆς φύσεώς του, νὰ ἐρωτήσῃ τὸν ἐρωτῶντα ἑαυτὸν του καί, ἐὰν ἡ πρόθεσις τῆς αὐτοκριτικῆς αὐτῆς ἔχῃ νόημα, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατανόησιν τοῦ νοήματος αὐτοῦ.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐρώτησις μας ἐρωτᾷ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν, αἶρει τὸ λογικὸν τῆς θεμέλιον καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνδέεται πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐρωτωμένου. Ἐν οὐσιῶδες εἰς τὴν φιλοσοφίαν διαπιστώνει ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν τὴν παρατηρεῖ ὡς ἀντικείμενον, ἀλλ' ἀντικρῦζει εἰς αὐτὴν τὸν τρόπον ἀναπτύξεώς τῆς ἐρωτήσεώς του καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν θέλει νὰ πληροφορηθῇ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ νὰ τὸ ἐννοήσῃ, καθ' ὃν λόγον ἀνταποκρίνεται αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ ἐρώτημα.

Τὸ ἐπίρρημα «φιλοσοφικῶς»

Ἐφ' ὅσον τὴν προοπτικὴν εἰσόδου εἰς τὴν οὐσίαν τῆς φιλοσοφίας διανοίγει ἡ φιλοσοφικῶς ὑποβαλλομένη ἐρώτησις, πρέπει νὰ διαλευκανθῇ, τί σημαίνει φιλοσοφικῶς ἐρωτᾶν. Πρωτοῦ ὅμως ἐξετάσωμεν ἐγγύτερον τὸ ἐρώτημα τοῦτο, θὰ ἦτο σκόπιμον νὰ ἐρωτήσωμεν, ἐὰν ἡ λέξις «φιλοσοφικῶς» εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῇ ἀνεξαρτήτως τῆς πρωταρχικῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ νοήματος τοῦ φιλοσοφεῖν. Προφανῶς αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον. Διότι, ὅταν ἐρωτήσωμεν, πῶς ἐννοεῖται ὁ ὅρος «φιλοσοφικῶς», ἐπαναφερόμεθα ἀμέσως εἰς τὸ ἐρώτημα, τί σημαίνει καὶ διατι ὑπάρχει τὸ φιλοσοφεῖν. Κατὰ τὰ φαινόμενα εὐρισκόμεθα λοιπὸν πρὸ ἐνὸς φαύλου κύκλου: διὰ τὸ νόημα τοῦ φιλοσοφεῖν εὐθύνεται ὁ φιλοσοφῶν — διὰ νὰ διευκρινήσωμεν τὸν τρόπον τῆς ἐρωτήσεως, πρέπει νὰ σκεπτώμεθα φιλοσοφικῶς.

Ἐπιτρέπεται ὅμως εἰς τὴν ἐρώτησιν περὶ τοῦ νοήματος τοῦ φιλοσοφεῖν νὰ παραιτηθῶμεν ἐπὶ τοῦ ἐπιρρήματος «φιλοσοφικῶς», νὰ ἐρωτήσωμεν δηλαδὴ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν ἀφιλοσοφῆτως; Μὲ ἄλλους λόγους: εἶναι δυνατὸν νὰ συλλάβωμεν κατὰ τρόπον μὴ φιλοσοφικόν, τί ἐστὶ φιλοσοφεῖν;

Τὶ εἶναι ὅμως ἡ φιλοσοφία, τὴν κατανόησιν τῆς ὁποίας θὰ ἐπετύγχανε μία ξένη πρὸς ἐκείνην μέθοδος; Ἡ ἐρώτησις, ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποβληθῇ ἢ οὐσία τῆς φιλοσοφίας εἰς ἐρώτησιν κατὰ τρόπον ἀφιλοσόφητον, ἦτοι ἐὰν ἐ-

χωμεν τὴν δυνατότητα νὰ διασαφήσωμεν τὸ φιλοσοφεῖν μεθοδεύοντες κατὰ τρόπον μὴ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν φύσιν του, προϋποθέτει, ὅτι εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ σύρωμεν μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ μὴ - φιλοσοφίας μίαν ὁροθετικὴν γραμμὴν. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν ὁροθέτησιν αὐτήν, ἔθεσεν ὁμως προηγουμένως εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὸ ἐρώτημα: Τὶ σημαίνει φιλοσοφεῖν; Ἄλλ' ἐὰν εἶχεν ἀντιμετωπίσει τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μετὰ σοβαρότητα, δὲν θὰ ἐχρειάζετο νὰ ἐρωτήσῃ, ἐὰν ὑπάρχῃ τρόπος νὰ διευκρινήσωμεν τὴν φιλοσοφίαν χωρὶς φιλοσοφικὴν συνέπειαν, διότι ἤδη θὰ εἶχεν ἀντιληφθῆ τὸ ζητούμενον νόημα.

Συνέπειαι τῆς περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν ἐρωτήσεως

Ἐπὶ τοῦ παρόντος λοιπὸν πρέπει νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐλεγχθεῖσαν ἄποψιν, ὅτι ἡ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν ἐρώτησις εἶναι προσιτὴ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν φιλοσοφικῶς ἐρωτῶντα. Δι' αὐτοῦ ἐλέχθη, ὅτι ἡ δυνατότης τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐρώτησιν εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐρωτώμενον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἐκεῖνο δὲν διακρίνεται τοῦ ἐρωτῶντος. Ἐὰν ἀνεπιτύσσειτο κατὰ συνέπειαν, ἡ ἀνωτέρω πρότασις θὰ εἶχεν ὡς ἐξῆς: "Ὅταν ἀναρρίπτωμεν τὴν ἐρώτησιν περὶ τῆς φιλοσοφίας, πρέπει πρῶτον νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι, προκειμένου νὰ δοθῇ ἀπάντησις, φιλοσοφικὴ σκέψις εἶναι δι' ὅσους ἐρωτοῦν ἀναπόφευκτος· δεύτερον νὰ ἔχωμεν παραδεχθῆ, ὅτι βεβαίως ἡ ἀναμενομένη ἀπάντησις εἶναι δυνατὴ, ὅμως ὅτι δὲν ὑπάρχει, ὥστε νὰ τὴν ἀνεύρωμεν, ἀλλ' ὅτι ὀφείλομεν ἡμεῖς νὰ τὴν δημιουργήσωμεν ἐξ ὑπαρχῆς· τρίτον νὰ εἴμεθα ἐν προκειμένῳ πεπεισμένοι, ὅτι ἡ οὐσιώδης ἐρώτησις ἀρχίζει, ἀφ' ἧς στιγμῆς κατέστησε προβληματικὴν τὴν ἰδικὴν μας σκέψιν. Ἡ τελευταία ἀκολουθία εἶναι ὁ βασικὸς ἀρμὸς τοῦ φιλοσοφικῶς σκέπτεσθαι.

Κατὰ πόσον ὑπάρχει εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἡ δυνατότης τῆς ἀπαντήσεως

Ἐχει τὸ φιλοσοφεῖν τὴν δυνατότητα νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ἐρώτημα, τοῦ ὁποίου αὐτὸ τὸ ἴδιον ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον;

Ἡ ἐρώτησις αὐτὴ παρουσιάζει τὴν ἀξίωσιν μιᾶς φερεγγύου, εἰ δυνατόν ἐκτὸς διαφορουμένων καὶ ἀμφιβολιῶν ἰσχυροῦσης ἀπαντήσεως, εἰς τρόπον ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ φιλοσοφία, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ ἐρμηνευτοῦ καὶ ἐρμηνευομένου. Χαρακτηρίζει ὅθεν τὴν πρόθεσιν ἐκείνου, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ μάθῃ, τί κατορθώνει ἡ φιλοσοφία, χωρὶς ὅμως νὰ αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σκεφθῇ φιλοσοφικῶς. Διὰ νὰ ἐρωτήσωμεν ὅμως φιλοσοφικῶς, ἐὰν ὑφίσταται ἐλπίς ἀδιασείστου ἐπιτυχίας τῶν φιλοσοφικῶν ἐγχειρημάτων, πρέπει προηγουμένως νὰ ἀναζητήσωμεν, τί ἐν-

νοοῦμεν ὡς φιλοσοφίαν. Διότι ἡ δευτέρα αὐτῆ ἐρώτησις, ἐὰν δηλαδή ἡ φιλοσοφία ἐπαρκῆ εἰς τὸν ἑαυτὸν της, ἔχει φιλοσοφικὸν νόημα, ἐφ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσωπικῆς μας ἐμπειρίας εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν, ἐπομένως ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον, προβάλλοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὴν ἐρώτησίν μας, ἐπαρκοῦμεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν μας ἀπαιτήσιν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδικῆς μας σκέψεως θὰ εἴμεθα ὑπὸ τοὺς ὄρους αὐτοὺς εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, τί ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Τόσον μεγαλυτέραν σοβαρότητα κερδίζει λοιπὸν ἡ ἐρώτησίς μας, ὅσον αὐξάνεται ἡ βεβαιότης, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἀνήκει εἰς τὰ μετὰ βεβαιότητος ἀποδεικνυόμενα γεγονότα, ἀλλ' ὅτι εἶναι τὸ πρόβλημα, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ λόγος δημιουργεῖ ὑπερβάλλον τὴν χρονικὴν του παρουσίαν. Ἄλλ' ἡ σοβαρότης αὐτῆ ἐξευτελίζεται, ὅταν ἀμφιδάλλωμεν ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ εἴμεθα βέβαιοι ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν, τί ἐστὶ καὶ τί ἐπιτυγχάνει τὸ φιλοσοφεῖν. Ἐὰν ὅμως ἐρωτήσωμεν, τίνος ἕνεκα φιλοσοφοῦμεν, πολὺ περισσότερον: ὅταν μένωμεν ἐντὸς τοῦ κλίματος τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς, ἐν ὧσφ σκεπτόμεθα φιλοσοφικῶς, τότε χάνει ἡ ἐρώτησις, ἐὰν τὸ φιλοσοφεῖν ὀδηγῆ εἰς ἀδιαφιλονίκητα ἀποτελέσματα, τὸ σημεῖον στηρίξεως. Διότι ἡ κυρία βάση της εἶναι ἡ προηγηθεῖσα ἐρώτησις, τί διακυβεύεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν — μία βάση, ἡ ὁποία στηρίζει, ἐφ' ὅσον μᾶς ἐξαναγκάζει, νὰ θεμελιώσωμεν μόνοι μας τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἰδικοῦ μας λόγου.

Τίνος ἕνεκα ὁ λόγος φιλοσοφεῖ

Ἐὰν πρέπει νὰ δώσωμεν τὴν συγκατάθεσίν μας, ὅτι τὸ φιλοσοφεῖν ἐρχεται εἰς φῶς ὡς διύφανσις τῆς λογικῆς ὑφῆς τῆς ἐρωτήσεως τοῦ ἐρωτῶντος θεωρουμένου ὡς ἐρωτωμένου, ὄχι μόνον ὡς ὑπευθύνου διὰ τὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ὡς ἀντικειμένου τῆς ἐρωτήσεως, ἀξίζει νὰ συλλογισθῶμεν, διατὶ τοῦτο συμβαίνει. Πῶς γίνεται, ὥστε τελικῶς ἡ φιλοσοφία νὰ εἶναι ἐπεξεργασία τοῦ ἐρωτήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἴδια παριστᾶ καὶ τὸν ζητοῦντα καὶ τὸν ζητούμενον; Τὴν ἐρώτησιν ἐμβαθύνει ἡ ἀπάντησις: Ὁ φιλοσοφῶν λόγος ἐκπορθεῖ τὴν φύσιν του ὡς μία συνεχῶς οὐσιωδεστέρα ἐρώτησις περὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον παρίσταται, ὅπου σκεπτόμενοι συναντῶμεν τὸ αἶτημα τῆς αὐθυπερβάσεως. Ὅ,τι δὲν ὑπόκειται εἰς διαπίστωσιν, ἀλλ' ὑπεράνω τῶν ὧσων διαπιστοῦνται μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ βάθος τοῦ προσωπικοῦ μας εἶναι, καλοῦμεν **κατ' ἐξοχήν**.

Ἐνώπιον τοῦ κατ' ἐξοχὴν προκύπτει μία ἐρώτησις, ἡ ὁποία δὲν ἀφορᾶ ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπεξήγησιν τῆς προβληματικῆς παρουσίας ἐντὸς τοῦ κόσμου συνυπαρχόντων ἀντικειμένων, ἀλλὰ καθιστᾶ προβληματικὴν τὴν σκέψιν τοῦ ἐρωτῶντος κατ' ἀναφορὰν πρὸς ὅ,τι θὰ ἤμποροῦσε νὰ καταστήσῃ τὴν σκέψιν αὐτὴν βαθυτέραν, δηλαδή ἱκανὴν διὰ μίαν περαιτέρω διάρθρωσιν τοῦ προ-

βλήματος τῆς παρουσίας της. Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ προβληματισμοῦ αὐτοῦ ὁ λόγος μετρᾷ τὰς διαστάσεις του, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μέτρησις νὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς ἐμβάθυνσιν τῶν λογικῶν αὐτῶν διαστάσεων. Ἡ μέτρησις αὐτὴ εἶναι ἔκφρασις μιᾶς διὰ τῆς ἀνελίξεως τοῦ ἐρωτήματος συντελουμένης ὠριμότητος τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπάρχει ὅπως τὰ πράγματα, ἀλλὰ δημιουργεῖται ὡς πρόβλημα, διὰ τὸ ὁποῖον λύσις σημαίνει ἐπιμήκυνσιν τῆς διαστάσεως τοῦ λογικοῦ βάθους.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις προσφέρει λοιπὸν τὸ ἔδαφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου φιλοσοφοῦντες τοποθετοῦμεν τὸ θεμέλιον τῆς σκέψεώς μας. Τὸ θεμέλιον αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ὡς δεδομένον, ἀλλ' ἀναγκάζει τὸν λόγον «ἐνδον σκάπτειν». Ὁ φιλόσοφος λόγος εἶναι ἐπομένως ἀνήσυχος, ἀπαιτούμενος λόγος. Ἀντὶ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν καθυσηχάζουσαν ἀπάντησιν, ἀκούει τὸ αἶτημα, νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὄριά του. Ὁ λόγος φιλοσοφεῖ, ἐφ' ὅσον διαπιστώνει εἰς ὅ,τι μέχρι στιγμῆς διεπιστώθη, τὴν ἀπουσίαν τῆς πραγματικῆς θεμελιώσεως καὶ συγχρόνως ἀντικρῦζει μίαν ῥωγμὴν μεταξὺ διατυπωθείσης καὶ ἀπαιτουμένης ἀληθείας. Ἐκ τῆς ῥωγμῆς αὐτῆς ἀρχίζει ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν φωτίζει τὸ κατ' ἐξοχὴν. Συνεπῶς οἱ φιλοσοφοῦντες δὲν βλέπουν αὐτὸ κατ' αὐτὸ τὸ κατ' ἐξοχὴν, ἀλλὰ καταυγάζονται ὑπὸ τοῦ ὑπερβατικοῦ του φωτός. Τὰ φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα ἀνατέλλουν, ὅταν κατὰ τὴν πιστὴν φιλοξενίαν τοῦ αἰτουμένου ἀναπηδήσῃ «ἐξαίφνης» ἐντὸς τοῦ λόγου τὸ αἶτημα τῆς αὐθυπερβάσεως, ὡς ἐπικειμένης δυνατότητος. Τὴν συγκεκριμένην καὶ ἀνάλογον τῆς ἐκάστοτε λογικῆς μας ὠριμότητος ἔκφρασιν τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ καλοῦμεν ὑπερβάλλον. Τὴν ὑπακοὴν τοῦ λόγου εἰς τὸ ὑπερβάλλον ὀνομάζομεν φιλοσοφίαν.

Πότε καὶ διὰ ποῖον λόγον ἐκπλησσομεθα

Τὴν παρουσίαν τοῦ ὑπερβάλλοντος ἀναγγέλλει ἡ ἐκπληξις εἰς τὴν ὁποίαν τόσον ὁ Πλάτων ὅσον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀντίκρουσαν τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως¹. Ἀκολουθοῦντες τὴν παράδοσιν ἐκείνην, θὰ ἐρευνήσωμεν κατωτέρω τὸ νόημα τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς στάσεως.

Τὶ σημαίνει: συναντῶ τὸ ἐκπλήσσον; Ποῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ τὸ ἐκπληκτικὸν εἰς τὴν συνάντησιν αὐτήν: εἰς ὅ,τι μὲ ἐκπλήσσει ἢ εἰς ἐμέ, τὸν ἐκπλησσομένον; Ἀπ' ὅ,τι μᾶς ἐκπλήσσει κατ' αὐτό, ἐκπληκτικώτερα εἶναι ἡ προκαλουμένη ταραχή, ἐφ' ὅσον παρατηροῦμεν: Κατὰ περίεργον τρόπον μᾶς διέφυγε, ὅ,τι ἔπρεπε νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν. Ἀναμφιβόλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐκπλήξεως, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιλαμβανόμεθα τὸ ἰδιαίτερον γεγονός, τὸ ὁποῖον μᾶς «ἐμβάλλει εἰς σκέψεις». Ἐδῶ

1. Θεαιτήτου 155 D, Τῶν μετὰ τὰ φυσικά Α 2, 982 β, 12 - 15.

ὅμως ἐρωτᾶται, ἐὰν τὸ ἐκπληκτικὸν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν ποιοτικὸν του χαρακτηρισμόν. Δηλαδή ἐρωτῶμεν, ἐὰν ἐκεῖνο, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐκπλησσομεθα, εἶναι εἰς τὴν φύσιν του ἄξιον ἀπορίας ἢ ἐὰν μᾶς δίδῃ μόνον τὴν ἀφορμὴν εἰς μίαν διαπίστωσιν, ἢ ὁποία, ἐμφανιζομένη ὡς αὐτοκριτική, μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι παρεξηγήσαμεν τὸ οὐσιώδες.

Τὴν σκέψιν αὐτὴν αἰσθητοποιεῖ τὸ ἐπόμενον παράδειγμα: Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἀσημάντου βιβλίου, παρατηρῶ ἐκπλησσομενος, ὅτι ἐσπατάλησα πολύτιμον χρόνον. Ἡ ἀνάγνωσις μὲ εἶχε δεσμεύσει, ὥστε ὁ χρόνος παρήλθε χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῶ. Βάσει τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ παρατηροῦμεν: Δὲν εἶναι ὁ παρελθὼν χρόνος, ἀλλ' ἡ λήθη τῆς παρελεύσεως τὸ ἐκπληκτικόν.

Ὅ,τι μᾶς ἐκπλήσσει, ἐγείρει ἐντὸς μας μίαν ἀπέναντί του μέχρι στιγμῆς παραληφθεῖσαν καὶ μόλις τώρα, «ὄλως τυχαίως» παρουσιαζομένην προσοχήν. Ὡς ἐκ τούτου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀντιληφθῶμεν, ὅτι δὲν παρετηρήσαμεν μίαν κατάστασιν, μίαν ἐρώτησιν, μίαν σημασίαν, δηλαδή αὐτὸ τὸ ἴδιον εἰς τὴν ἰδιότυπον παρουσίαν του. Κατὰ τὴν ἐκπληξιν καθίσταται φανερόν, ὅτι δὲν ἐθίξαμεν, ὅ,τι ἔπρεπε νὰ εἶχε προϋποτεθῆ. Χαρακτηρίζομεν ἓν γεγονός ὡς ἐκπλήσσον, διότι ἀνακαλύπτομεν ἐντὸς μας μίαν διάστασιν, ἢ ὁποία ἦτο πάντοτε παρούσα, ἀλλὰ «κατὰ περίεργον τρόπον» ἔμεινεν ἀπαρατήρητος. Διὰ τῆς ἐκπλήξεως συντελεῖται μία ἀλλαγή κατευθύνσεως εἰς τὴν πορείαν τῆς σκέψεως, ὥστε, ὑποβάλλοντες τὴν ἐρώτησιν, πότε καὶ διὰ ποῖον λόγον ἐκπλησσομεθα, δηλαδή ὑποβάλλοντες τὴν ἐκπληξιν εἰς ἐρώτησιν, ἐρωτῶμεν διὰ τὴν ἰδικὴν μας στάσιν ἐνώπιον μιᾶς παρουσίας, ὁ ξενίζων χαρακτήρ τῆς ὁποίας συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἀποδεσμεύει ἐντὸς μας μίαν ἀνησυχίαν, μίαν νέαν συνείδησιν ἐνὸς παρελθόντος συνδεδεμένου πρὸς ἓν ἀπαιτούμενον, τοῦτέστιν πρὸς ὅ,τι εἴτε παρίσταται εἴτε ἐπίκειται.

Ἄρχη τῆς φιλοσοφίας = ἡ ἐκπληξις = ἀναγγελία τοῦ ὑπερβάλλοντος

Κατὰ τὴν ἐκπληξιν λοιπὸν ὑποπίπτει ἀνελπίστως εἰς τὴν προσοχήν μας ὅτι ἔχομεν ἀποξενωθῆ ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον οὐσιαστικῶς μᾶς ἀνήκει. Ἡ ἀποξένωσις αὐτὴ μᾶς ἐκπλήσσει, δηλαδή μᾶς δεικνύει, ὅτι ἡ αὐτονόητος παρουσία ἐξηφάνισε τὴν οὐσιώδη παρουσίαν, ὅτι τὸ περιττὸν ἐσκίασε τὸ ἀποφασιστικόν, ὅτι ὁ θόρυβος τῆς ἐπιφανείας ἐκάλυψε τὸν σιγώμενον λόγον τοῦ βάθους. «Πρὸς μεγάλην μας ἐκπληξιν» πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐνομίσαμεν, ὅτι ἔχομεν προσπεράσει, ὅτι δὲν εἴμεθα, ὅπως ὑπεθέσαμεν, ὅτι ἔχομεν γίνεαι. Τώρα ὅμως τονίζει τὴν παρουσίαν του τὸ ἀπουσιάζον. Ἡ ἐκπληξις παρουσιάζει τὸ ἀπὸν ὡς ἀπαιτούμενον. Δὲν μᾶς προσφέρει, ὅ,τι μᾶς διαφεύγει, ἀνεβάζει ὅμως εἰς τὴν συνείδησιν τὴν ἀπουσίαν του. Ὅ,τι εἶχε καταλάβει τὴν θέσιν τοῦ ἀπαιτούμενου,

ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἔκπληξιν ὡς ἀνυπόστατον. Τὸ θεμελιῶδες ἀναγγέλλει ὅμως εἰς τοὺς ἐκπλησσομένους, ὅτι συμπαρίσταται. Αἰφνιδίως οἱ δεσμοί, οἱ ὁποῖοι μᾶς συγκρατοῦν εἰς τὸ ἐπιφανειακόν, ἔχουν λυθῆ. Μία νέα κατεύθυνσις ἔχει ἀνοιχθῆ ἔμπρός μας, ἐνῶ ταυτόχρονως μία ἀκατανίκητος ἔλξις ἀναγκάζει τὴν σκέψιν μας νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν δυνατὴν μετάβασιν.

Ἐκπληξις εἶναι ἡ συναίρεσις μιᾶς αὐτοκριτικῆς καὶ μιᾶς προοπτικῆς, μία πνευματικὴ γέφυρα μεταξὺ ἐλέγχου καὶ αἰτήματος, τὸ φρόνημα, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου κωφορεῖται τὸ αἶτημα τῆς ἀνθυπερβάσεως. Ἡ ἔκπληξις ἀναγγέλλει τὸ ὑπερβάλλον καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χαρακτηρίζει τὴν ἀρχὴν ὑπευθύνου σκέψεως. Κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀντιλαμβανόμεθα, ὅτι ἀποτελοῦμεν τὸ μεταξὺ τοῦ μηδενὸς καὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Ἐκπλησσομεθα, διότι εἴμεθα, χωρὶς νὰ εἴμεθα, ὅ,τι ἔπρεπε νὰ εἴμεθα. Ἡ διαπίστωση αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας.

Ἀμφιβολία καὶ ἀμφισβήτησις

Τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν διαπίστωσιν αὕτην καλοῦμεν ἀμφιβολίαν. Νὰ ὑπάρχωμεν καὶ συγχρόνως νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι ἡ ὑπαρξις μας εἶναι ἀθεμελίωτος ἢ ἀβεβαιότης αὕτη εἶναι ὁ πυρὴν τοῦ ἀμφιβάλλειν. Ἀμφιβάλλον, ὁ λόγος τολμᾷ μίαν ἀποφασιστικὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀρχὴν του. Εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀμφιβολίας συναντᾷ τὴν ἀφορμὴν μιᾶς ἐρωτήσεως, τὴν ὁποῖαν τὸ συγκεκριμένον πρόβλημα ἀπλῶς προλογίζει. Ἡ ἀμφιβολία ἀρχίζει καὶ τελειώνει ὡς ἀμφισβήτησις.

Ἐνδέχεται ἐν τούτοις νὰ λάβῃ χώραν ὑπέρβασις τῆς ἀμφισβητήσεως πρὸς τὴν ἀνασκευὴν, χωρὶς νὰ ἀναγγελθῆ ἡ πραγματικὴ ἀμφιβολία. Ὄταν πρόκειται περὶ ἀμφισβητήσεως, θεωρεῖται ἀναξιόπιστος μία ὡς ἀληθῆς προϋποτεθεῖσα σχέσις καὶ συγχρόνως εἰκάζεται, ὅτι μία ἀπαρατήρητος, εἰς ὠρισμένας δὲ περιπτώσεις ὡς ἐσφαλμένη θεωρηθεῖσα δυνατότης, εἶναι ἡ μόνη ἀναμφισβητήτως ἰσχύουσα. Ἀμφισβήτησις εἶναι εἰκάζουσα παραδοχὴ παραγνωριζομένων εἴτε ὡς ἀναληθῶν ἐκλαμβανομένων πορισμάτων. Ὄπως δὴποτε, ἡ ἀλήθεια εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν δὲν ἔχει ἀκόμη ἐπιβεβαιωθῆ, τὴν ὀδηγοῦσαν πρόθεσιν κινεῖ ὅμως μία προληφθεῖσα βεβαιότης. Ἡ βεβαιότης αὕτη παρουσιάζεται ὡς μία ἀναπόδεικτος πεποίθησις, ὡς μία ἀξίωσις ἐγκυρότητος, ἡ ὁποία δὲν διαθέτει ἀκόμη πειθαναγκάζουσαν δύναμιν.

Ὁ βαθμὸς τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν ὑπέχει διακυμάνσεις. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπάρχει τόσον ὀλίγον οὐσιώδης ἀμφιβολία χωρὶς ἀμφισβήτησιν, ὅσον τιμὴ ἀμφισβήτησις χωρὶς ἀμφιβολίαν. Ὑπὸ μίαν ὀρισμένην ἄποψιν ἡ ἀμφισβήτησις θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ πρὸς - τὰ - ἔξω - κατευθυνομένη - ἀμφιβολία, ἀντιθέτως ἡ ἀμφιβολία πρὸς - τὰ - ἔσω - ἐστραμμένη - ἀμφισβήτησις. Ἡ ἀμφιβολία σχετίζεται ὀλιγώτερον πρὸς μίαν ὑπὸ

τοῦ κριτικοῦ λόγου ἐλεγχομένην προβληματικὴν σχέσιν, πολλῶ μᾶλλον συσχετίζει, ὅ,τι ἤρχισεν ἢ ἐκπληξίς. Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν, ὅτι ἡ λογική μας βάσις ἔμεινε τελικῶς ἀστήρικτος. Καθ' ὃν χρόνον συγκεντρώνει τὴν προσοχήν μας εἰς τὴν ἐλαττωματικὴν θεμελίωσιν, προβάλλεται ὡς μία ἀξίωσις, ἡ ὁποία ἐν τελευταία ἀναλύσει ἀξιῶνει τὴν ἰδικὴν τῆς ὑπέρβασιν κατ' ἀναφορὰν πρὸς μίαν ἄλλην οὐσιαστικῶς ἀβάσιμον ἐμφάνισιν, ἡ ὁποία κατ' ἐπίφασιν στηρίζει καὶ ἐγγυᾶται.

Αἱ δύο ἐλλείψεις θεμελιώσεως, τῆς ἀμφιβολίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἀμφιβόλου ἀφ' ἑτέρου, διαφέρουν κατὰ τὸ ὅτι ἡ πρώτη ἔχει διαλεκτικὸν χαρακτήρα. Ἡ βαθύτης τῆς ἀμφιβολίας συνίσταται εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἀπουσίας τοῦ ἰδικοῦ τῆς θεμελίου. Ἄλλ' ὅμως δὲν θέλει νὰ θεμελιωθῆ, δηλαδή νὰ σταθεροποιηθῆ ὡς ἀβεβαιότης, ἀλλὰ νὰ δώσῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς τὸ θεμελιῶδες, χάριν τοῦ ὁποίου ἀνασκάπτει τὸν λόγον. Ὡς ἀμφισβήτησις, ἡ ἀμφιβολία ἀποσκοπεῖ κατὰ βάσιν εἰς τὴν λύσιν ἑνὸς προβλήματος· ἡ πορεία τῆς ὅμως διέρχεται διὰ τοῦ προβληματισμοῦ τοῦ λόγου. Ἡ συνεπὴς ἀμφιβολία συγκεντρῶνται εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ τελικῶς ἀμφισβητεῖ τὴν βεβαιότητα τῆς ἀμφισβητήσεως.

Ἡ ἀμφιβολία εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀμφιβόλου

Ἐὰν κατὰ τὴν ἀμφισβήτησιν ὁ λόγος προσπαθῆ νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ συναντώμενον λογικῶς ἄτοπον, ἀμφιβάλλον ἐπιχειρεῖ τὴν ἰδικὴν του ὑπέρβασιν, ὡς ἀμφιβάλλοντος. Ὄταν ἀμφιβάλλωμεν, κλονίζομεν τὴν βάσιν τῆς πεποιθήσεως, συγχρόνως ὅμως ἀξιῶμεν τὸν βάσιμον λόγον τῆς βεβαιότητος. Ἀμφιβάλλοντες δηλαδή ζητοῦμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν τὴν ἀμφιβολίαν. Σκοπὸς τοῦ ἀμφιβάλλειν εἶναι τελικῶς τὸ ἀμφίβολον, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου ἔχει ὑπεισέλθει τὸ ἀμφισβητήσιμον. Εἰς τὴν ἀμφιβολίαν λαμβάνει χώραν μία μετάβασις ἐκ τοῦ προσφερομένου πρὸς τὸ ἐπιτάσσον· ἐκ τοῦ δεσμεύοντος πρὸς τὸ ἐλευθεροῦν· ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀναγκάζει νὰ λησμονήσωμεν, πρὸς ὅ,τι μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν ἑαυτὸν μας· ἐκ τοῦ διαθεσίμου πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς συνέχει, ἐπειδὴ τοῦ ἀνήκομεν.

Ὄταν ἀμφιβάλλῃ, ὁ λόγος ἐκφράζει τὴν ἀπόφασίν του, νὰ εὔρη καὶ νὰ πορευθῆ τὴν ἰδικὴν του ὁδὸν πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν. Ἀντὶ ὅμως νὰ μᾶς συγκρατήσῃ εἰς μίαν ἀσυλλόγιστον ἀβεβαιότητα, βεβαιώνει ἀντιθέτως ἡ ἀμφιβολία τὰ πρῶτα φιλοσοφικά μας βήματα. Ὁριμότης καὶ ἀμφιβολία εἰς τὴν φιλοσοφίαν συνανήκουν. Ἀμφιβολία εἶναι κατὰ κύριον λόγον ἐτοιμότης ἀποφασιστικῆς ἀφοσίωσιν καὶ συγχρόνως ὑπερνίκησις αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἐματαιῶνε τὴν ἀφοσίωσιν, ὡς ἐκ τούτου ὄχι σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας, ἐν τούτοις ἀπαραβλέπτως ὄρος φιλοσοφικῆς εὐθύνης.

Ἐὰν ἡ Consolatio philosophiae εἶχε φιλοσοφικὸν νόημα

Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡμποροῦμεν νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἀμφιβολίαν τόσον ὀλίγον ὡς μίαν ἐπίμονον ἀναποφασιστικότητα, ὅσον ὡς μίαν ὑποδι-αίρεσιν τῆς γνώσεως, ἢ ὁποία θὰ συνίστατο εἰς τὴν συστηματικὴν καταγγε-λίαν παντὸς εἴδους γνώσεως, πλὴν τοῦ ἑαυτοῦ της, ὡς ἀνυποστάτου. Ἀμ-φιβολία βλαστάνει ἐκ τοῦ δέους πρὸ τοῦ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ πνευματικὸν ἐ-κεῖνο ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ ὁ σκεπτικισμὸς ἔχουν ὁ-ρίσει τὴν δικαιοδοσίαν των. Ἐστὼ καὶ ἔὰν ὁ σκεπτικιστὴς οἰκοδομῇ ἐπὶ τῆς ἀμφιβολίας μίαν συστηματικὴν διδασκαλίαν, ὅμως δὲν ἔχει μάθει νὰ ἀμφι-βάλλῃ. Νὰ παραθέτωμεν ἀποδείξεις πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἀμφιβολίας, ση-μαίνει νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν δυνατότητα τῆς ἀληθείας καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ ἐπιδιώκωμεν μίαν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν θεμελί-ωσίν της. Ὁ σκεπτικισμὸς θέλει νὰ προβληθῇ ὡς ἀναμφίβολος πίστις εἰς τὴν ἀμφιβολίαν. Συνεπῆς ὅμως ἀμφιβολία εἶναι αὐτὸς καθ' αὐτὸν ὁ λογικὸς συγκλονισμὸς τοῦ ὁποίου τὴν σταθεροποίησιν δὲν θὰ ἡμπορούσαμεν νὰ ἐ-πιχειρήσωμεν, χωρὶς νὰ καταλήξωμεν ad absurdum.

Διὰ τοῦ παραμερισμοῦ τοῦ ἀσημάντου ἢ ἀμφιβολία προετοιμάζει τὸν χῶρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ συνάντησις πρὸς ὃ,τι ἄμεσα μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὅπως ὁ προφήτης ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ κατεγίνετο μὲ τὴν ἐκ τῶν προτέρων περιγραφὴν τῶν ἐπικειμένων, ἀλλὰ θὰ μᾶς ἠνάγκα-ζεν εἰς «μετάνοιαν», ἢ ἀμφιβολία μᾶς προσφέρει τὴν δυνατότητα μᾶς ἐσω-τερικῆς καταξιώσεως ἐν ἀναμονῇ τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Λόγω τοῦ αἰτήματος καὶ χάριν τοῦ πληρώματος τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀμφιβάλλομεν, ὅταν αἱ προϋποθέ-σεις τῆς ἀνθυπερβάσεως ἔχουν δημιουργηθῇ. Ἐὰν ἡ consolatio philoso-phiae εἶχε φιλοσοφικὸν νόημα, θὰ συνέπιπτε πρὸς τὸ νόημα τῆς ἀμφιβο-λίας.

Ἐρωτήσεις καὶ ἀμφιβολία

Τὴν ἀκριβῆ της ἔκφρασιν εὐρίσκει ἡ ἀμφιβολία εἰς τὴν ἐρώτησιν. Ἐ-ρώτησιν ὑποβάλλουν, ὅσοι θέλουν νὰ ἐλέγξουν, ὅσοι δυσπιστοῦν εἰς τὴν προ-σωπικὴν των δυνατότητα ἢ ἐπιθυμοῦν ἐπικύρωσιν ἤδη παρούσης εἰκασίας. Ἐλεγχος, δυσπιστία καὶ εἰκασία εἶναι σταθμοὶ ἐντὸς τῆς ἀμφιβολίας.

Ἀμφιβολία ἐνδέχεται ὅμως νὰ ὑπάρχη, χωρὶς νὰ συνοψίζεται εἰς συγ-κεκριμένην ἐρώτησιν. Ἡ ἄνευ ἐρωτήσεων ἀμφιβάλλουσα σκέψις εὐρίσκεται εἰς μίαν τὴν παρουσίαν τοῦ ὑπερβάλλοντος προαναγγέλλουσαν ἀνησυχίαν, ἢ ὁποία ὄχι μόνον δὲν αἶρεται διὰ τῆς ἐρωτήσεως, ἀλλὰ γίνεται διὰ πρώτην φορὰν συνειδητή. Τοῦναντίον, ὅταν τὰ ἐρωτήματα τῆς ἀμφιβολίας σιωποῦν, ὁ λόγος ἐτοιμάζεται νὰ ἐσωτερικεύσῃ τὸ αἶτημα τῆς ἀνθυπερβάσεως. Ἐν

συνειδήσει σιγωμένη ἀμφιβολία σιωπᾶ, διότι προσέκρουσεν εἰς τὴν βάσιν τοῦ λογικοῦ της βάθους. Προοπτικὴ τῆς ἀμφιβολίας αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπέρβασις της, ἡ κίνησις τοῦ λόγου ἐκ τοῦ ἐνδοιασμοῦ πρὸς τὴν ἀφοσίωσιν. Ἡ ἀμφιβολία δικαιώνει τὴν παρουσίαν της, ἐπειδὴ ὑπερβάλλεται, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς κάνει ἀξιόσπουδον τοῦ ἀναμφισβητήτου. Ἄλλ' ἡ ὑπέρβασις αὐτὴ διαρκεῖ μίαν καὶ μόνον στιγμὴν. Ὅσοι ἀμφιβάλλοντες ὑπηρετοῦν τὸ ἀναμφισβήτητον, ὠρμιάζουσι διὰ νὰ διαρθρώσουν μίαν ἐρώτησιν, ἡ ὁποία θὰ τοὺς φέρῃ ἢχι μόνον ὑπεράνω τῆς πεποιθήσεως, ἀλλ' ἐπίσης ἐπέκεινα τῆς ἀβεβαιότητος. Τὴν στάσιν τοῦ λόγου μεταξὺ πεποιθήσεως καὶ ἀβεβαιότητος ζαλοῦμεν φιλοσοφικὴν ἐγρήγορσιν. Ἀμφιβολία καὶ ἐρώτησις εἰς τὴν φιλοσοφίαν δὲν ἠμποροῦν καὶ ἀπουσιάσουν, ἀλλ' ὑπάρχουν ἐφ' ὅσον συνεχῶς ὑπερβάλλονται καὶ ταιουτοτρόπως ἐκφράζουσι μίαν κριτικὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν ἡ σκέψις, ἐφ' ὅσον φιλοσοφικῶς γρηγορεῖ, οὐδέποτε ἐγκαταλείπει.

**Ὁ ἰδιότυπος χαρακτήρ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρωτήσεως
ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐρώτησιν εἰς τὴν ἐπιστήμην**

Φιλοσοφία εἶναι ὁ οἶκος τῆς ἐρωτήσεως. Ἐν τούτοις ἡ ἔνστασις, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀποτελεῖ ὡσαύτως πνευματικὸν κλίμα διὰ τὴν ἐρώτησιν, δὲν θὰ ἀπεδεικνύετο ὡς ἀβάσιμος. Παρὰ ταῦτα εἶναι ἀναντίρρητον: Ἐρώτησις εἶναι ὁ κάτοικος τῆς φιλοσοφίας. Νὰ ἐντάξῃ τὸ ἐμπειρικῶς διαγνώσιμον ἐντὸς ἐνὸς μεθοδικοῦ σχήματος, ὥστε νὰ προσεγγίσωμεν εἰς τὴν ἀπάντησιν ὀρμώμενοι ἐκ μιᾶς σαφῶς διαγραφείσης προϋποθέσεως, εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἐρωτήσεως εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἀποστολὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρωτήσεως ἔγκειται εἰς τὴν προσπάθειαν ἀφαιρέσεως τοῦ ἀπαραδέκτου καὶ τοῦ περιττοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ προβλήματος διὰ τὴν παροχὴν τῆς λαβῆς, προκειμένου νὰ ἀρχίσῃ ἡ συστηματικὴ ἔρευνα. Εἰς τὴν ἐπιστήμην ἡ ἐρώτησις διατυπώνει τὸ πρόβλημα, εἰς τρόπον ὥστε ὁ τόνος δὲν τίθεται ἐπὶ τῆς διατυπώσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπιζητουμένης μεθόδου, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνει τὴν πρέπουσαν λύσιν.

Ἐναντι τῆς ἐρωτήσεως ἡ φιλοσοφία τηρεῖ ἐντελῶς ἰδιάζουσαν στάσιν. Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δὲν ἴσταται ἐνώπιον ἐνὸς ἀντικειμένου, τὴν προβληματικότητα τοῦ ὁποίου θὰ ὄφειλε νὰ συλλάβῃ εἰς ἓνα λογικὸν τύπον. Διὰ τῆς ἐρωτήσεώς του καθορίζει ὁ φιλοσοφῶν τὴν θέσιν του ἀπέναντι τοῦ κατ' ἐξοχίαν. Ὅπου ἀνατείνεται φιλόσοφος σκέψις, ἐρωτῶν καὶ ἐρωτώμενον συναιροῦνται. Ὅταν φιλοσοφοῦντες ἐρωτῶμεν, διακυβεύεται τὸ πεπερωμένον τοῦ πνευματικοῦ μας εἶναι. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπλῶς ἀφετηρία, οὔτε μόνον ἐξωτερικὴ μορφή. Δὲν διατυπώνει ἀπλῶς προβλήματα, τὰ ὁποία ἐν συνεχείᾳ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ λυθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς μεθοδικοῦ συστήματος, ἀλλὰ κατὰ ἐντελῶς ἰδιότυπον τρόπον: φιλοσοφοῦντες ἐσωτερικ-

κεύομεν τὸν προβληματισμὸν τῆς ἐντὸς τοῦ κόσμου παρουσίας μας καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν διατυποῦμεν τὴν ἐρώτησιν, τῆς ὁποίας περιεχόμενον εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Ὁ φιλοσοφῶν λόγος εὐρίσκει εἰς τὴν ἐρώτησιν τὸ ἔδαφος τῆς ὑπερβατικῆς του κινήσεως. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τὸ φιλοσοφεῖν παρουσιάζεται ὡς ὁ λογικὸς δρόμος πρὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τοῦ σταδίου τῆς ἐρωτήσεως. Ἀπάντησις ἐπομένως εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἶναι μία στάσις ἐντὸς τῆς ἐρωτήσεως. Τὸ ἀποφασιστικὸν ὅμως συνίσταται εἰς ὅτι ἐπαναφέρει τὴν κίνησιν, ὅπου πρὸς στιγμὴν καταπίπτει, ὅχι εἰς ὅ,τι θὰ ἤμποροῦσε νὰ σταματήσῃ τὸν κινούμενον λόγον. «Στάσις ἄρα καὶ νόσον τῆς ψυχῆς πονηρίαν λέγοντες ὀρθῶς ἐροῦμεν»¹

Ὅπου ἐπιρρίπτεται ἐπιστημονικὸν φῶς, ἐπιτυγχάνεται ἡ διαλεύκανσις ἐνὸς μεμονωμένου συμβάντος διὰ μιᾶς ἱκανοποιούσης ἀπαντήσεως. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν σκέψις καὶ ἐρώτησις συμπλέκονται, διὰ νὰ φέρουν εἰς φῶς τὸ ὑπερβάλλον. Ὅταν δηλαδὴ λάβῃ χώραν ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ διαφώτισις, ὅ,τι ἦτο ἀπάντησις, γίνεται πρόβλημα, ὅ,τι ὑπετίθετο, ὅτι ὑποστηρίζει, ἐμφανίζεται ἀστήρικτον, ὅ,τι ἐφαίνετο ἀποκρύπεται. Φιλοσοφεῖν σημαίνει, νὰ ἐγκαταλείπῃς τὸ φαινόμενον, νὰ πηδᾷς τὸ δεδομένον, νὰ διαρθρώνης τὸ ἐρώτημα, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖς σὺ τὸν πυρῆνα, νὰ δημιουργῆς, νὰ κατανοῆς καὶ νὰ ἀποδεικνύῃς τὴν πνευματικὴν σου παρουσίαν ἀνθυπερβαλλόμενος. Ἡ φιλοσοφία ἀναχαιτίζει τὴν φυγὴν πρὸς ὅ,τι προσφερόμενον μᾶς δεσμεύει καὶ διανοίγει συνεχῶς βαθύτερον τὸν δρόμον τοῦ λογικοῦ συνδέσμου πρὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν, εἰς τὸ ὁποῖον προσφέρονται οἱ ἐλευθερούμενοι. Ὁ δρόμος αὐτὸς ὀνομάζεται ἐρώτησις. Ὅπου ἐπιχειρεῖται ἡ πορεία, δὲν ἐνδιαφέρει ἡ ἐμφάνισις τῶν πορευομένων, ἀλλ' ἡ προχώρησις. Ἀποφασιστικῆς σημασίας εἶναι λοιπὸν τὸ ἐρώτημα, ἔστω ἡ ἀναληφθεῖσα μορφή μᾶς ἐπιτρέπη νὰ διακρίνωμεν τὰ βάθος τοῦ προβλήματος καὶ ὅχι πῶς μᾶς εἰσάγει εἰς τὸ πρόβλημα. Φιλοσοφικὸν πνεῦμα φυσᾷ μόνον ἐκεῖ, ὅπου τὸ βάθος τῆς ἐρωτήσεως ἀνοίγει ἢ ἀνθυπέρβασις.

Αἱ φιλοσοφικαὶ ἀπαντήσεις εἰς τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα

Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν τούτοις νὰ ἀποσιωπηθῇ, ὅτι τὰ οὐσιώδη ἐρωτήματα παραμένουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγκεκαλυμμένα ὑπὸ τῶν ἀπαντήσεων, αἱ ὁποῖαι συνοδεύουν τὸν φιλόσοφον λόγον εἰς τὴν ὑπερβατικὴν του κίνησιν. Ὅταν ὅμως παρατηρήσωμεν προσεκτικῶς, καθίσταται ἐμφανές, ὅτι τὸ ἐρώτημα κερδίζει τὴν διάστασίν του μέσῳ τῆς ἀπαντήσεως, παρ' ὅτι καὶ ἐπειδὴ οἱ φιλόσοφοι ἔχουν τὴν τάσιν νὰ παρουσιάζουν κατὰ τρόπον πειστικὸν τὸ διαπραγματευόμενον θέμα. Καὶ ὅταν ἀκόμη φιλοσοφοῦντες δὲν

1. Πλάτωνος, Σοφιστοῦ 228 Β.

θέλομεν νὰ παραμείνωμεν ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἐρωτήσεως, μένομεν ὁμως καθ' ὁδὸν πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν. Ὁ φιλοσοφῶν ἀπαντᾷ, διότι μεταφέρει ἐντὸς τοῦ τὸ ἐπιτακτικὸν ἐρώτημα ἐκείνου, τὸ ὁποῖον διὰ μέσου τῶν παραδοχῶν καὶ τῶν ὑποδείξεων μᾶς ἀπευθύνει μίαν προσωπικὴν πρόσκλησιν. Ἀνταπόκρισις εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτὴν σημαίνει ὑπεύθυνον ὑπερβατικὴν κίνησιν. Αἱ ἀπαντήσεις εἶναι ἀπαραίτητοι ὡς βαθμίδες αὐθυπερβάσεως. Ἡ οὐσιώδης ἐρώτησις ἀρχίζει εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐγκαταλείψωμεν τὸ ἐρωτηματικόν. Ἡ οὐσία τῆς δὲν συνίσταται εἰς τὸν τύπον τῆς ἐκφράσεως, ἀλλ' εἰς τὴν διάρθρωσιν τοῦ προβλήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται.

Τοιοιτοτρόπως τὰ σημαντικὰ συστήματα τῆς φιλοσοφίας ἀποτελοῦν ὑπερβατικὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ συγκίνησις τοῦ λόγου πρὸ τοῦ κατ' ἐξοχήν ὑψοῦται ὑπεράνω τῶν ἀλληλαιναιρουμένων ἐποχικῶν ἐνδιαφερόντων. Ἄν παρατηρήσῃ κανεὶς μόνον τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, τὰ ἄχρονα αὐτὰ κατορθώματα τοῦ λόγου φαίνονται, ὅτι εὐρίσκονται εἰς μίαν γιγαντιαίαν ἀντιδικίαν. Ὄταν ὁμως ἀνακαλύψωμεν τὴν διαλεκτικὴν σχέσιν λόγου καὶ ὑπερβάλλοντος, θὰ γίνῃ φανερόν, ὅτι ὁ φιλοσοφικῶς σκεπτόμενος δὲν ἀποδίδει τόσον σημασίαν εἰς τὴν διάψευσιν μιᾶς ἤδη δοθείσης ἀπαντήσεως, ἀλλ' ἀνταποκρίνεται πρὸς ὅ,τι τοῦ ἐπιτρέπει τὴν αὐτοδημιουργίαν, διότι τὸν ἀναγκάζει νὰ θεωρήσῃ τὰ ὄριά του προσωρινά, νὰ ἀντικρύξῃ τὸ οὐσιώδες πάντοτε ἐπέκεινα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἤδη ἔχει λεχθῆ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἢ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ πρὸς ἐκεῖνον συγχρόνου πνεύματος.

Ἄπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς αἱ πραγματοποιηθεῖσαι ἐρωτήσεις χρησιμεύουν ὡς ὁδοδείκται, τοὺς ὁποίους, ἐὰν πρόκειται νὰ ἀκολουθήσωμεν, πρέπει νὰ προσπεράσωμεν. Ἡ σοβαρὰ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις δὲν προϋποθέτει λοιπὸν μόνον τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορικὴν του διάστασιν. Πρὸ τῆς αὐτοτελοῦς ἀνελίξεως τῆς ἐρωτήσεώς μας, ἔχομεν λοιπὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς δρόμους, οἱ ὁποῖοι, ἀνοιχθέντες κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἰδικὴν μας ἐρώτησιν. Κατανοοῦσα ἐπανεξέτασις φιλοσοφικῶς ἀναπτυχθέντων ἐρωτημάτων εἶναι, ὡς χαρακτῆρ φιλοσόφου παιδείας, φιλόσοφος σκέψις· παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀκόμη ὑπεύθυνον φιλοσοφεῖν. Ὁ αὐθυπόστατος φιλοσοφικὸς λόγος συνηγεῖ πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἱστορικὴν ἐρώτησιν — κατευθύνεται δηλαδὴ πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ἀνελιχθέντος προβληματισμοῦ — εἴτε ἀνακαλύπτει ἐκεῖνος τὴν ἀρχικὴν ἐρώτησιν, ἐφ' ὅσον παρέμεινεν εἰσέτι ἀφανῆς καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἐμφανίζεται ῥηξικέλευθος.

**Τί δικαιολογεῖ τὴν ἀξίωσιν ὑπεριστορικῆς παρουσίας
τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου**

Ἐὰν εἰς τὴν φιλοσοφίαν πλέκωμεν λογικοὺς δεσμοὺς πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν, ἡ σύνδεσις μας αὐτὴ ἔχει ἀξίαν δι' ὅσους μᾶς παρακολουθοῦν, ὅχι ἐφ'